
Ivan Simić

Industrijalizacija, urbanizacija i promene strukture zaposlenosti i strukture stanovništva opštine Valjevo u periodu od 1975. do 1990. godine

Rad se bavi ispitivanjem razvoja industrije i stambene izgradnje i njihovim uticajima na promene strukture stanovništva i zapošljavanje u periodu od 1975. do 1990. godine u opštini Valjevo. Analizirane su promene u strukturi stanovništva, kretanje broja zaposlenih u društvenom i privatnom sektoru i kretanje nezaposlenosti. Rezultati do kojih se došlo istraživanjem upoređeni su sa drugim studijama o Jugoslaviji i pokazali su aktivnu industrijalizaciju, urbanizaciju, promene u strukturi stanovništva i promene u zapošljavanju.

Uvod

U jugoslovenskoj posleratnoj istoriji pojam *kriza* nije korišćen da opiše jugoslovensku ekonomiju sve do septembra 1982. godine, kada je ustanovljeno da inostrani dug ne može biti otplaćen. Tada je inostrani dug iznosio 20 milijardi dolara, stopa nezaposlenosti bila je od 10 do 16 procenata (U zavisnosti od toga da li je uzet u obzir privatni sektor i rad u inostranstvu) a inflacija je bila 40%. Tek tada su političari shvatili da ovi problemi vuku korene u dugotrajnom lošem ekonomskom upravljanju, subjektivnom donošenju odluka, prekomernom pozajmljivanju sa strane i autokratskoj ekonomskoj politici uopšte (Primorac i Babić 1989).

Nova faza jugoslovenske ekonomije počela je 1976. godine, kada se Zakonom o udruženom radu menja celokupan ekonomski sistem. Ovaj pokušaj da se oporavi ekonomija uveo je «društveni dogovor» i «samoupravni sporazum». Zakon je regulisao struk-

туру ekonomije, planiranje u firmama, kriterijume za postavljanje cena, knjigovodstvo, okvirnu šemu ustanova i raspolaganje prihodima, obavezno ulaganje u fondove za nerazvijene regije i njihovu infrastrukturu, kriterijume investiranja, obaveznu šemu samouprave i vođenja poslova. Zakonom su određeni organizacija i upravljanje bankama i regulisana je spoljna trgovina (Zizmond 1992). Ovaj zakon ipak nije dao očekivane rezultate. Nezaposlenost je sve više rasla usled sve većeg broja nezaposlenih u privatnom (poljoprivrednom) sektoru što nije moglo da se nadoknadi rastom zaposlenosti u društvenom sektoru (Primorac i Babić 1989).

Ovaj rad prikazuje stanje u opštini Valjevo u periodu od donošenja Zakona o udruženom radu 1976. godine, sve do kraja 1990. godine, kroz industrijski razvoj, urbanizaciju samog grada i promene na strukturi zapošljavanja i stanovništva. Ove pojave su dovedene u međusobnu vezu sa istim pojavama na nivou cele države.

Industrija je u opštini Valjevo počela da se razvija odmah po završetku Drugog svetskog rata. Međutim, uslovi za aktivniju urbanizaciju samog grada Valjeva stekli su se krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina kada je industrija dostizala svoj vrhunac. Iz tih razloga, i što je u socijalističkom sistemu Jugoslavije sa Zakonom o udruženom radu 1976. godine počela sasvim nova faza za ekonomiju, za period ovog istraživanja uzet je period od 1975. godine do 1990. godine.

Cilj istraživanja

Sa praćenjem i uključivanjem u svetske trendove razvoja istorijske nauke neophodno je sve više i aktivnije istraživati prošlost provincije, jer se različiti vidovi sinteza na nacionalnom nivou ne mogu obavljati bez kvalitetnih znanja o prošlosti pojedinih manjih teritorija. (up. Krivošejev 1997)

Valjevska historiografija koja se bavi dvadesetim vekom isključivo je bila zaokupljena istorijom radničkog pokreta, Drugim svetskim ratom i izgradnjom socijalizma. Takvo stanje zahteva dodatna obimna is-

Ivan Simić (1987), Valjevo, Oslobodioci Valjeva 39-5, učenik 4. razreda Valjevske gimnazije

traživanja arhivske građe, ali i dosadašnjih saznanja o dvadesetom veku. Mnoge nepoznanice zahtevaju da budu otkrivene pogotovo što je urbana istorija ostala velikim delom neistražena.

Cilj ovog istraživanja je otkrivanje veze između industrijalizacije i urbanizacije i njihovih posledica na promene strukture stanovništva i zapošljavanje u opštini Valjevo u određenom periodu.

Treba pretpostaviti da su navedene pojave uzročno-posledično vezane, i da promene jedne dovode do promena druge.

Tako možemo pretpostaviti da bi intenzivna industrijska proizvodnja mogla dovesti do promene strukture stanovništva jer bi zahtevala novu radnu snagu. Kako u industrijskoj proizvodnji radnicima nije potrebno visoko obrazovanje, to se može odraziti na strukturu zaposlenosti. Takođe možemo pretpostaviti da će priliv nove radne snage u grad stvoriti potrebu za širenjem grada i njegovom urbanizacijom na periferiji, kako bi radnici dobili domove u blizini fabrika.

Istorijska građa

Za analizu industrijskog razvoja, stambene izgradnje, strukture stanovništva i zapošljavanja u Opštini Valjevo za period od 1975. do 1990. godine korišćeni su društveni planovi opštine Valjevo u periodima 1971-1975, 1975-1980, 1981-1985, 1985-1990. Za posmatranje razvoja iz ranijeg perioda korišćeni su društveni planovi od 1946. do 1960. godine. Društvene planove je donosila Opština redovno na svakih pet godina u periodu posle Drugog svetskog rata do 1990. godine. Pored društvenih planova, za potrebe ovog rada uzeti su i nacrti dokumenata o društveno-ekonomskom razvoju SR Srbije u 1981. godini i nacrti rezolucije o politici ostvarivanja društvenog plana SR Srbije za period 1981-1985. godine. Za analizu zapošljavanja, podaci iz društvenih planova opštine Valjevo upoređeni su sa rezultatima studija koje su izveli Emil Primorac i Mate Babić (*Systematic Changes and Unemployment Growth in Yugoslavia, 1965-1984*) i Egon Zizmond (*The Collapse of the Yugoslav economy*). Analiza je urađena tako da se dobije slika zapošljavanja u opštini Valjevo u odnosu na celu Jugoslaviju i da se proverí da li je opština Valjevo bila u povoljnijoj situaciji odnosu na ostatak države upravo zahvaljujući aktivnom industrijskom razvoju.

Rezultati i diskusija

1. Industrijski razvoj

U privredi opštine Valjevo glavnu industrijsku granu činila je prerada metala u kojoj je 1975. godine radilo oko 71% od ukupnog broja zaposlenih u industriji i oni su davali oko 75% ukupnog dohotka cele industrije opštine. Ova industrija je godinama aktivno razvijana što je bio slučaj i u istraženom periodu od 1975. do 1990. godine. Razvoj ove industrije stalno je povećavao broj zaposlenih u njoj tako da je za period od 1975. do 1980. godine taj broj povećavan za 4.3% godišnje. Ono što je važnije za kasniju analizu je činjenica da su 1980. godine nekvalifikovani i polukvalifikovani radnici činili 45% od ukupnog broja zaposlenih u ovoj industriji.

Razvijenost i obim industrijskih grana opštine Valjevo može se prikazati kroz udeo u "narodnom dohotku" što je prikazano na tabeli 1.

Tabela 1. Procentualni udeo pojedinačnih industrijskih grana u narodnom dohotku industrije na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

	1975	1980	1985
Industrija ukupno	100.00	100.00	100.00
Metaloprivreda	75. 50	75. 80	80.86
Prehrambena industrija	11. 91	11. 20	8. 24
Građevinski materijal	0. 02	0. 30	0. 11
Proizvodnja kože i krzna	2. 46	2. 50	2. 66
Proizvodnja odeće i posteljine	2. 95	2. 20	2. 15
Drvena industrija	2. 83	3. 70	4. 03
Grafička industrija	1. 98	2. 20	1. 36
Nemetali	1. 97	2. 10	0. 60

U periodu od 1976. do 1980. godine industrijska proizvodnja uvećavala se po prosečnoj godišnjoj stopi od 9%. Ova izuzetno visoka stopa rasta omogućena je zahvaljujući ne samo proširivanjem postojećih kapaciteta u industriji, već i izgradnjom potpuno novih fabrika. Izgrađene su fabrika sokova, fabrika stočne hrane i nova fabrika za proizvodnju nameštaja.

Društvenim planom za period 1981-1985. godina, predviđeno je da se nastavi visoka stopa rasta industrije i zadatak je bio 8% ali je ipak rezultat na kraju perioda bio 6%. Probleme da se ostvari stopa iz prethodnog perioda, po zvaničnom stavu Opštine Valjevo, stvorili su neredovnost u snabdevanju energijom, sirovinama i repromaterijalima, naročito onim iz uvoza 1982. i 1983. godine. Ipak, industrijalizacija i modernizacija su aktivno nastavljene. Ulaganja u modernizaciju i rekonstrukciju kapaciteta i realizaciju novih proizvodnih programa iznosili su 127.8% od planiranih investicija. Razvoj industrije u ovom periodu najbolje se može pratiti kroz povećanje udela industrije u dohotku cele privrede sa 57.16% 1980. godine na 66.1% 1985. godine. Rast dohotka industrije na nivou cele privrede po godinama se može pratiti kroz tabelu 2.

Tabela 2. Procenat narodnog dohotka industrije u odnosu na celu privredu; Na osnovu društvenih planova Opštine Valjevo 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990 i statističkog godišnjaka Jugoslavije 1918-1988.

	1975	1980	1985
Valjevo	55.73%	57.16%	66.1%
Jugoslavija	34.3%	35.9%	43.1%

U narednom periodu (1986-1990. godine) ostvaren je takođe vidan industrijski razvoj. Planirani rast industrijske proizvodnje bio je 7% i povećanje za 1% u ukupnom dohotku privrede. Značajna sredstva su izdvajana za modernizaciju pogona i proširivanje proizvodnje što je opet dovelo do toga da je zaposlenost u industriji u ovom periodu rasla za 4.3% godišnje.

Ovaj industrijski razvoj valjevske opštine može se bolje sagledati kada se uporedi sa industrijskim razvojem cele zemlje.

Tabela 3. Prosečan godišnji rast industrijske proizvodnje na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990; upoređeno sa Egon Zizmond (1992).

	1974-1989	1974-1979	1980-1989
Jugoslavija	4.3%	7.6%	0.7%
Valjevo	7.33%	9%	6.5%

Iz tabele 3 vidimo da je opština uspeła da održi svoj industrijski razvoj i da ga u periodu od 1980 do 1989. godine učini znatno intezivnijim od nivoa cele Jugoslavije.

2. Stambena izgradnja

Stambena izgradnja u opštini Valjevo pre 1973. godine bila je vrlo usporena i to se može pratiti kroz promene stambene površine (tabela 4).

Tabela 4. Stambena površina (SP) Opštine Valjevo; Na osnovu društvenih planova 1956-1960, 1961-1965, 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

God.	1944	1960	1975	1985
SP	131 475	205 486	1 169 361	1 543 535

Sa razvojem industrije, izgradnjom novih fabrika i proširivanjem starih stvorila se potreba da radnici koji su zaposleni u tim industrijama dobiju stanove neposredno u blizini fabrika. Stambena izgradnja u opštini kreće ubrzanim tempom 1973. godine jer je godinu dana ranije osnovan Fond za solidarnu stambenu izgradnju i iz tog fonda počinje finansiranje izgradnje stanova za društveni sektor. Planski je određeno da se nova urbana naselja upravo na tim lokacijama grade i već 1975. godine krenulo se u aktivnu izgradnju novih stanova i čitavih naselja koja su proširivala grad i stvarala uslove za promene u strukturi stanovništva cele opštine. Novi stanovi su uglavnom građeni na periferiji grada Valjeva, pored fabrika (naročito naselje Milorad Pavlović i Kolubara II) i kako se grad brzo širio ona su obuhvatala ruralna naselja koja su se na tim mestima nalazila. Tabelom 5 prikazan je broj novoizgrađenih stanova i primetna je sve intezivnija gradnja.

Tabela 5. Broj izgrađenih stanova na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

	1971-1975	1976-1980	1981-1985	1986-1990
Društveni sektor	816	940	1 194	1 400
Individualni sektor	1 654	1 359	1 577	1 800
Ukupno	2 470	2 299	2 771	3 200

Intezivna izgradnja novih stanova doprinela je da se ukupna površina stanova poveća sa 1 200 000 metara kvadratnih, 1975. godine za još 160 000, 1980. godine i 215 000, 1985. godine (tabela 4). Tempo izgradnje postavljen 1973. godine od 224 stana godišnje u društvenom sektoru održavan je sa manjim oscilacijama do 1990. godine. Ovo je bio izuzetno veliki skok koji se najlakše može primetiti kada se upoređi sa 77 stanova godišnje, koliko je iznosio prosek u periodu između 1944. i 1960. godine.

3. Posledice

Izuzetan razvoj industrije i proširivanje grada imali su i pozitivne i negativne posledice koje su se odrazile na zapošljavanje i na promene u strukturi stanovništva cele opštine.

3.1. Zapošljavanje

Podatak o pravom broju zaposlenih i nezaposlenih u periodu od 1975. do 1990. godine u opštini nemamo. U zvaničnim dokumentima Opštine postoje samo podaci o zaposlenosti u društvenom sektoru, dok je privatni (individualni) potpuno zanemaren. Na taj način prihvaćena je praksa koja je sprovedena po celoj Jugoslaviji da kada se govori o zaposlenosti govori se samo o društvenom sektoru (Primorac i Babić 1989). Ni pored svih zvaničnih dokumenata nemamo pravu sliku zaposlenosti u Opštini, iako se individualni sektor počeo spominjati u društvenom planu za 1986-1990. godinu.

Polovina zaposlenih u društvenom sektoru 1975. godine bila je zaposlena u industriji i oni su činili oko 59% svih zaposlenih u privredi. Ovaj odnos se održavao do kraja 1990. godine.

U periodu od 1975. godine do 1980. godine zaposlenost u društvenom sektoru opštine Valjevo rasla je po godišnjoj stopi od 4.1%. Ova stopa je velika ako se uzme u obzir da je rast zaposlenosti u Jugoslaviji u tom periodu bio oko 3% godišnje (Primorac i Babić 1989). Ipak, ovaj rast zaposlenosti može biti samo privid jer Opština nije objavila rezultate zapošljavanja u privatnom sektoru. Bolja slika se može dobiti kada se pogleda navedena studija Primorca i Babića koja je pokazala da je pored godišnje stope rasta zaposlenosti u društvenom sektoru Jugoslavije od 3%, stvarni rast zaposlenosti ustvari bio oko 0.25% kada se uzme u obzir privatni sektor.

Privredni rast opštine omogućio je da zaposlenost u društvenom sektoru raste brže od broja

stanovnika opštine (uporediti tabelu 6 i tabelu 11), ali je Opština isticala podatak o značajnom broju nezaposlenih mladih ljudi.

Tabela 6. Broj zaposlenih u opštini Valjevo na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

	1975	1980	1985	1990
Ukupno*	20 700	25 400	28 853	34 433
Stopa rasta	6.8	4.1	2.7	3.6
Privreda	17 600	21 544	24 504	29 669
Stopa rasta	–	4.1	2.7	3.9
Neprivreda	3 100	3 823	4.349	4 764
Stopa rasta	–	4.4	2.7	1.8
Individualni sektor	–	1 033	1 570	1 874
Stopa rasta	–	–	8.7	3.9

*Nije uračunat individualni sektor – nema podataka

Najveći deo radne snage opštine Valjevo činili su nekvalifikovani i polukvalifikovani radnici. Već smo naveli da su u industriji prerade metala, koja zapošljava najviše radne snage, 45% od ukupnog broja svih zaposlenih nekvalifikovani radnici. I pored velikog broja, oni su se brže zapošljavali od ljudi sa srednjom stručnom spremom i onih sa višim i visokim obrazovanjem (tabela 7).

Tabela 7 pokazuje značajno smanjivanje broja nekvalifikovanih i polukvalifikovanih radnika koji čekaju na posao u odnosu na ukupan broj radnika. Posebno je značajan povećan broj nezaposlenih sa srednjom školskom spremom. Zvanično objašnjenje opštine bilo je da je do takvog povećanja došlo usled «neusklađenosti školovanja u odgovarajućim obrazovnim institucijama sa potrebama udruženog rada». (Društveni plan 1981-1985)

Ako uporedimo procenat nezaposlenih iz tabele 7 sa rezultatima koje su izneli Primorac i Babić u svojoj studiji za period od 1965. do 1984. videćemo da je udeo nezaposlenih u društvenom sektoru opštine Valjevo bio niži nego u Jugoslaviji (tabela 8).

Drugi pokazatelj povoljnije situacije zaposlenosti u društvenom sektoru opštine Valjevo u odnosu na Jugoslaviju ili njene republike je broj zaposlenih na hiljadu stanovnika. Taj odnos možemo pratiti ako uporedimo naše rezultate sa rezultatima koje je izneo Egon Zizmond (1992) (tabela 9).

Tabela 7. Kretanje nezaposlenosti u opštini Valjevo; na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

Stepen stručne sprema	1975	1981	1985
Nekvalifikovani i polukvalifikovani	2 845	3 320	3 588
Relativni udeo u %	62.3	58.5	51.9
Kvalifikovani	950	702	1 049
Relativni udeo u %	20.8	12.3	15.2
Srednja školska sprema	719	1 494	1 973
Relativni udeo u %	15.8	26.3	28.6
Viša i visoka škol. Sprema	46	162	296
Relativni udeo u %	1.0	2.9	4.3
Ukupno	4 560	5 678	6 906
Procenat nezaposlenih	5.04	5.94	6.86

Tabela 8. Udeo nezaposlenosti (izražen u procentima) u opštini Valjevo i Jugoslaviji; upoređeno sa Primorac i Babić (1989)

	1976	1981	1985
Valjevo	5.04	5.94	6.86
Jugoslavija	11.62	12.15	13.5

Tabela 9. Broj zaposlenih na 1000 stanovnika 1988. godine na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990; upoređeno sa Zizmond (1992) za Valjevo i republike SFRJ

Valjevo	BiH	CG	M	Sr	H	Sl
296	84	90	84	92	119	152

Da bi shvatili zbog čega je povoljnija situacija zapošljavanja u opštini nego u Jugoslaviji u celini, treba uzeti u obzir već pomenuti podatak da je oko 60% zaposlenih radilo u industriji i prvi deo ovog istraživanja gde je pokazan redovan godišnji rast stope industrijske proizvodnje. Tabela 10 nam govori i o redovnom povećanju zaposlenih u industriji i to po visokim godišnjim stopama što ide u prilog tvrdnji da je upravo jaka industrija omogućila povoljnije stanje u opštini nego u državi, iako je takva industrijalizacija imala svoje posledice koje su se odrazile na probleme zapošljavanja visokokvalifikovanih ljudi.

Za razliku od problema visoke nezaposlenosti visokoobrazovanih ljudi, Opština je veću pažnju posvetila problemu zapošljavanja žena. Redovno je

isticala ovaj problem kroz društvene planove i kao glavni razlog za slabije zapošljavanje žena isticali su to «da su one češće bez potpune osnovne škole, a delom što se opredeljuju za zanimanja u kojima se manje ukazuje potreba za novim radnicima». Problem je zaista postojao i 1980. godine od 1400 lica koja na posao čekaju duže od 3 godine 82% su bile žene. 1985. godine, stanje se malo popravilo i one su tada činile 63.8% od ukupnog broja nezaposlenih što je pomak u odnosu na 69.7% 1981. godine. Opština je bila rešena da radi na ovom problemu i isticala je da “još uvek ima mnogo tradicionalnog i neprihvatljivog odnosa prema ženi-radniku” (Društveni plan 1986-1990).

Tabela 10. Godišnja stopa rasta zaposlenosti u industriji u Opštini Valjevo na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

1976-1980	1981-1985	1986-1990
3.4%	3.7%	4.3%

3.2. Promene u strukturi stanovništva

Industrijski razvoj opštine Valjevo koji je omogućio stambenu izgradnju i urbanizaciju samog grada Valjevo imao je kao posledicu velike promene na strukturi stanovništva. Pravi uticaj se može pratiti posmatranjem promena u strukturi stanovništva kroz promene u broju poljoprivrednog i nepoljoprivrednog stanovništva opštine. Te promene sa strukturom i stopom rasta prikazane su u tabeli 11

Tabela 11. struktura stanovništva opštine Valjevo Na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990

	1975	1980	1985	1990
1. Ukupan broj stanovnika	90 400	95 499	97 500	100 650
Stopa rasta		0.4	0.4	0.6
Nepoljopr.	50 000	66 039	72 637	78 507
Struktura	55.3%	69.15%	74.5%	78%
Stopa rasta		1.9	1.9	1.6
poljopriv.	40 400	29 460	24 863	22 143
Struktura	44.7%	30.85%	25.5%	22%
Stopa rasta		-1.7	-3.4	-2.3
2. Aktivno stanovništvo	47 000	48 270	49 043	50 627
Stopa rasta		0.1	0.3	0.6
Nepoljopr.	24 700	29 821	33 399	37 717
Struktura	52.1%	61.77%	68.1%	74.5%
Stopa rasta		1.0	2.3	2.5
poljopriv.	22 500	18 449	15 644	12 910
Struktura	47.9%	38.23%	31.9%	25.5%
Stopa rasta		-0.8	-3.2	-3.4

Jasno se vidi intezivno opadanje broja stanovnika opštine koje se bavi poljoprivrednim delatnostima i to sa 44.7% od ukupnog broja stanovnika 1975. godine na samo 22% od ukupnog broja stanovnika opštine 1990. godine. Ovako krupne promene koje su izazvali industrijalizacija i urbanizacija grada Valjeva imali su svakako svoje posledice koje su se najviše odrazile u periodu krize posle 1990. godine kada je zaustavljen industrijski razvoj, a kasnije potpuno uništen. Posledice su se odrazile i na poljoprivredu u istraženom periodu koja nijednom nije ispunila očekivanja iz društvenih planova. Mehanizacija i osavremenjivanje poljoprivrede ipak nisu uspele da ispune sva očekivanja. U periodu od 1981. do 1985. godine ostvareni fizički obim poljoprivredne proizvodnje rastao je po prosečnoj godišnjoj stopi od 1.0%, što je znatno manje od planom postavljenih zadataka, a za taj period aktivno poljoprivredno stanovništvo smanjilo se za 3.2%.

Ako uporedimo nivo razvoja poljoprivrede opštine i cele Jugoslavije videćemo da je u opštini razvoj bio za nijansu brži (tabela 12).

Ovaj rezultat je ovakav samo zato što je opština uspevala da održi razvoj od 1% dok je na nivou Jugoslavije dolazilo do variranja tako da je u periodu od 1974. do 1979. godine taj procenat iznosio 2.4%.

Neodovoljna industrijalizacija poljoprivrede uz smanjenje broja poljoprivrednih radnika, usled ubrzane industrijalizacije koja je dovela do prelaska poljoprivrednih radnika u urbanizovane sredine imala je za posledicu konstantno ne ispunjavanje "fizičkog obima proizvodnje". Glavni problem je bio to što je 1980. godine "društvena poljoprivreda u strukturi ukupnih površina bila zastupljena samo sa 2.5%" (Društveni plan 1981-1985). Ipak opština ove dve stvari nije dovela u vezu, niti je navodila bilo kakav razlog za neuspeh u poljoprivredi.

Tabela 12. Rast poljoprivredne proizvodnje u opštini Valjevo u odnosu na Jugoslaviju; na osnovu društvenih planova 1976-1980, 1981-1985, 1986-1990; upoređeno sa Egon Zizmond, The Collapse of the Yugoslav economy

	Godina	Rast poljoprivredne proizvodnje
Valjevo	1974-1989	1.0%
Jugoslavija	1974-1989	0.7%

Zaključak

Rezultati istraživanja su pokazali intezivan industrijski razvoj koji je stvorio pogodne uslove za stambenu izgradnju i urbanizaciju grada. Privreda koja se isključivo oslanja na industriju imala je kao posledicu problem zapošljavanja radne snage koja ima završenu srednju školu i visoku školu. Prisutan je bio i problem zapošljavanja žena ali je na njega obraćana izvesna pažnja. Takva privreda opštine Valjevo imala je ipak manje problema sa nezaposlenošću nego što je to imala Jugoslavija jer je industrija uspevala da održi kontinuitet svoje proizvodnje.

Razvoj industrije zahtevao je rešavanje stambenog problema za radnike i 1973. godine kreće ubrzana stambena izgradnja Valjeva, što je dovelo do krupnih promena u strukturi stanovništva cele opštine. Ta promena se pre svega ogleda u velikom smanjenju stanovništva koje se bavi poljoprivredom. Problem se u skladu sa politikom cele zemlje pokušao nadomestiti modernizacijom poljoprivrede ali je ona bila nedovoljna i nisu ostvareni predviđeni ciljevi. Društvena poljoprivreda bila je favorizovana, ali je na terenu bila zastupljena samo sa 2.5% što je izazvalo probleme sa masovnim prelaskom stanovništva iz sela u grad.

Zahvalnost. Ovom prilikom bih želeo da se zahvalim gospođi Kseniji Novaković što mi je omogućila pristup opštinskim knjigama koje nisu predate opštinskom arhivu. Želim da se zahvalim i gospođi Snežani Radić na svestranoj pomoći u traganju za gradom u Istorijском arhivu Valjevo kao i direktoru arhiva gospodinu Aleksi Tomiću i mr Marini Simić na podršci. Na pomoći i podršci u radu zahvaljujem se i rukovodiocu seminara Aleksandru Rafailoviću i mlađem saradniku Marku Simendiću.

Izvori i literatura

Izvori

Grada iz arhiva

Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo, fond SO Valjevo (1944-), kutija 149, Društveni plan razvoja Valjeva 1956-1960

Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo, fond SO Valjevo (1944-), kutija 149, Društveni plan razvoja Valjeva 1958

Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo, fond SO Valjevo (1944-), kutija 150, Društveni plan razvoja Valjeva 1961-1965

Međuopštinski istorijski arhiv Valjevo, fond SO Valjevo (1944-), kutija 150, Društveni plan razvoja Valjeva 1963

Grada iz Skupštine opštine Valjevo

Uvodno izlaganje predsednika Skupštine Opštine Valjevo Sretena Jankovića na sednici sabora opštine od 3. decembra 1976. godine, *Zapisnik sa zajedničke sednice Opšteg sabora Skupštine opštine Valjevo, Opštinske konferencije Socijalističkog saveza, Opštinske konferencije saveza komunista, Opštinske konferencije Saveza sindikata, Opštinske konferencije Saveza omladine i predsedništva saveza boraca od 3. 12. 1976. godine*, Skupština Opštine Valjevo

Primerbe i predlozi izvršnog saveta i koordinacionog odbora na tekst predloga plana razvoja Opštine za period 1976 – 1980. godine, *Zapisnik sa zajedničke sednice Opšteg sabora Skupštine opštine Valjevo, Opštinske konferencije Socijalističkog saveza, Opštinske konferencije saveza komunista, Opštinske konferencije Saveza sindikata, Opštinske konferencije Saveza omladine i predsedništva saveza boraca od 3. 12. 1976. godine*, Skupština Opštine Valjevo

Predlog društvenog plana Opštine Valjevo za period 1976-1980. godine, *Zapisnik sa zajedničke sednice Opšteg sabora Skupštine opštine Valjevo, Opštinske konferencije Socijalističkog saveza, Opštinske konferencije saveza komunista, Opštinske konferencije Saveza sindikata, Opštinske konferencije Saveza omladine i predsedništva saveza boraca od 3. 12. 1976. godine*, Skupština Opštine Valjevo

Razmatranje nacrtu društvenog plana Opštine Valjevo za period 1981-1985. godine, *Zapisnik sa zajedničke sednice svih veća Skupštine Opštine Valjevo od 18. XI 1980 g.*, Skupština Opštine Valjevo

Razmatranje nacrtu dokumenata o društveno-ekonomskom razvoju SR Srbije u 1981., *Zapisnik sa zajedničke sednice svih veća Skupštine Opštine Valjevo od 18. XI 1980 g.*, Skupština Opštine Valjevo

Razmatranje nacrtu dokumenata o društveno-ekonomskom razvoju Opštine Valjevo za period 1981-1985, u 1981., *Zapisnik sa zajedničke sednice svih veća Skupštine Opštine*

Valjevo od 18. XI 1980 g., Skupština Opštine Valjevo

Nacrt odluke o kreditnoj politici, *Zapisnik sa zajedničke sednice svih veća Skupštine Opštine Valjevo od 18. XI 1980 g.*, Skupština Opštine Valjevo

Društveni plan Opštine Valjevo za period od 1981. do 1985. godine, *Zapisnik sa zajedničke sednice svih veća Skupštine Opštine Valjevo od 18. XI 1980 g.*, Skupština Opštine Valjevo

Društveni plan Opštine Valjevo za period od 1986. do 1990. godine, Valjevo, maj 1986. godine, Skupština Opštine Valjevo

Objavljeni izvori

Jugoslavija 1918-1988 Statistički Godišnjak, Beograd, februar 1989. godine

Literatura

Zizmond E. 1992. The Collapse of the Yugoslav economy. *Soviet Studies*, **44** (1): 101.

Verdery K. 1991. Theorizing Socialism: A prologue to the "Transition". *American Ethnologist*, **18** (3): 419.

Primorac E., Babic M. 1989. Systematic Changes and Unemployment Growth in Yugoslavia, 1965-1984. *Slavic Review*, **48** (2): 195.

Taylor A. P., Grandjean B. D., Tos N. 1987. Work satisfaction under Yugoslav self-management: On participation, authority, and ownership. *Social Forces*, **65** (4): 1020

Zarkovic M. The economic basis of regional autarchy in Yugoslavia, *Soviet Studies*, **42**, No. 1, 93-109.

Krivošejev V. 1997. *Valjevo, nastanak i razvoj grada*. Valjevo: M&S.

Ivan Simić

Development of the Industry and Urban Infrastructure and its Influence to the Changes Employment and Social Structure in Valjevo Municipality Between 1975 and 1990 Years

The paper explores development of the industry and urban infrastructure and its influences to the changes in employment and social structure in Valjevo municipality between 1975 and 1990. The study shows intensive industry development that was supported with the intensive building of the town's infrastructure. Economy was exclusively based on the industry which created employment problems for the people with the higher education. There was also a problem of women's employment, although the local government tried to introduce certain strategies in order to overcome it. However, overall unemployment rate in the municipality was lower than the average unemployment rate in Yugoslavia, since the industry managed to keep the high production rate.

Rapid industry development from the early 1970s till the late 1980s required the housing solution for the growing number of the factory workers which led to the fast building of the infrastructure and change in the social structure of the town. The main change was the huge reduction of the rural population which created problems in agriculture. The local government tried to solve this problem in accordance to state policy that tried to modernise agriculture production, but the projects failed and agricultural production remained low. State farms were favoured, although they occupied only 2.5% of total agricultural land, which stimulated further migration from the rural to urban environment.

